

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ПІВДЕННИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ



КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

«ПРАВА ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ»

Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Одеса, 31 жовтня 2025 року)

*Друкується за наказом ректора Національного університету
«Одеська юридична академія» О. В. Тодошчака
(наказ № 3110-44 від 02.10.2025 р.)*

Відповідальний редактор – проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права, Заслужений юрист України **Аракелян Мінас Рамзесович**

Заступник відповідального редактора – завідувач кафедри Філософії права Юридичного факультету Близькосхідного університету (Кіпр), член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права **Дамірлі Мехман Алишах огли**

Заступник відповідального редактора – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» **Бехруз Хашматулла Набієвич**

Укладачі:

Бехруз Хашматулла Набієвич – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Мануїлова Катерина Вікторівна – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Грушко Мальвіна Валеріївна – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Войтович Павло Петрович – PhD в галузі права, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Адреса редколегії:

Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права, м. Одеса, 65009, вул. Фонтанська дорога, 23.
Тел. +38(048)719 8685.

«Права людини в період збройних конфліктів»: Міжнародна науково-практична конференція, присвячується Міжнародному дню прав людини, який відзначається міжнародною спільнотою 10 грудня. **31 жовтня 2025 р., м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2025. 219 с.**

© НУ «Одеська юридична академія», 2025
© Кафедра міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»

- Equality in Islamic and Western Legal Systems: A Comparative Analysis between Pakistan, the USA, and Europe. *Current Trends in Law and Society*. 2024. Vol. 4. Iss. 1. PP. 110–120. P. 115–116. URL: <https://doi.org/10.52131/ctls.2024.0401.0038>.
3. Magsi, H. A., & Mengal, A. Q. Women Empowerment in Islam and its Implications in the Contemporary World. *Al-Idah*. 2021. Vol. 39. Issue-II. P. 7. URL: https://www.researchgate.net/publication/357330095_Women_Empowerment_in_Islam_and_its_Implications_in_the_Contemporary_World.
4. Almashaal J. Some Reservations by the Islamic States on Major Human Rights Treaties. SSRN. 2022. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4077357>.
5. Global Gender Equality Constitutional Database. UN Women. URL: <https://constitutions.unwomen.org/en/about>.
6. Iraq: Personal status law amendment sets back women's rights. Human Rights Watch. 2025. URL: <https://www.hrw.org/news/2025/03/10/iraq-personal-status-law-amendment-sets-back-womens-rights>.
7. Alsawalqa R. O., Alrawashdeh M. N., Sa'deh Y. A. R., & Abuanzeh A. Exploring Jordanian women's resistance strategies to domestic violence: A scoping review. *Frontiers*. 2022. Vol. 7. P. 1–13. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/sociology/articles/10.3389/fsoc.2022.1026408/full>.
8. Abbasi F. An avenue to justice for Afghan women. Human Rights Watch. 2024. URL: <https://www.hrw.org/news/2024/05/13/avenue-justice-afghan-women>.
9. Rahnamania S., Khoei P. H., Eslami T., Jafari-Sales A. A Brief Overview of the Historical Status of Women's Rights in Islam and International Law. *Aequitas magazine*. 2025. URL: <https://www.aequitasmagazine.it/ark:/56778/7943>.
10. Cummings E. Lack of women in government in the MENA region. Ballard Brief. 2023. URL: <https://ballardbrief.byu.edu/issue-briefs/lack-of-women-in-government-in-the-mena-region>.

Key words: gender equality, human rights, women's rights, legislation on women's rights, legal empowerment, protection of women's rights, access to justice, legal reform, political participation, Sharia, Islamic law, Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW, gender-based violence, institutional capacity. constitutional ambiguity. sociocultural barriers.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Бехруз Х. Н.

Жакун Маргарита Юрївна

*аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

РЕПАТРІАЦІЯ ДЕПОРТОВАНИХ ДІТЕЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ВІД НЮРНБЕРЗЬКОЇ ДОКТРИНИ ДО ГААЗЬКИХ МЕХАНІЗМІВ

Проблематика депортації набуває особливого значення у зв'язку з її безпосереднім впливом на реалізацію та гарантування основоположних прав людини. Примусове переміщення осіб супроводжується обмеженням свободи пересування, порушенням права на особисту недоторканність, а в більшості випадків – розділенням сімей і позбавленням майна.

Такі дії суперечать основоположним нормам міжнародного гуманітарного та кримінального права, зокрема положенням Женевських конвенцій і Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Масові депортації також створюють ризики ширшого масштабу, провокуючи гуманітарні кризи, загострення міждержавних відносин та загальну регіональну нестабільність. Поряд із цим, у контексті застосування Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (IV) необхідним є чітке розмежування суміжних понять, що охоплюють різні форми порушення міжнародно-правового режиму захисту цивільного населення на окупованих територіях [10]. Депортація означає насильницьке переміщення осіб за межі окупованої території, зокрема через державний кордон або на територію держави-окупанта, незалежно від наявності формальних процедур чи заявлених мотивів. Примусове переміщення стосується незаконного вивезення або переселення цивільних осіб у межах тієї ж окупованої території без їхньої вільної та усвідомленої згоди. Натомість незаконна передача дітей охоплює не лише їх насильницьке вилучення з національного середовища, але й подальшу штучну зміну їхнього правового та ідентифікаційного статусу – зокрема громадянства, імені, персональних даних чи родинної належності – з метою інтеграції до соціального та правового простору держави-окупанта, що має характер довготривалого асиміляційного впливу.

Правову основу для розуміння примусового переміщення дітей як посягання не лише на окрему особу, а на націю в цілому було сформовано Нюрнберзьким трибуналом. У своєму рішенні трибунал кваліфікував такі дії як елемент демографічного знищення та складу злочину проти людяності, наголосивши на їх спрямованості на позбавлення народу можливості зберігати власну ідентичність у майбутньому [6]. У філософсько-антропологічному вимірі діти розглядаються не лише як окремі суб'єкти правового захисту, а як носії культурної та національної ідентичності спільноти. Саме через них передаються мова, історична пам'ять, звичаї та почуття приналежності до свого народу. На відміну від дорослих, чия ідентичність уже сформована, дитина перебуває у процесі становлення, і тому її правовий та культурний статус може бути штучно змінений через виховання в іншому середовищі. З цієї причини насильницьке вилучення дітей має не лише гуманітарний, а й правовий та суспільний вимір, адже воно підриває здатність спільноти зберігати свою ідентичність та передавати її майбутнім поколінням.

Станом на жовтень 2025 року Україна офіційно заявляє про понад 19 500 дітей, незаконно вивезених або примусово переміщених росією та її союзниками, зокрема на території Білорусі, що суперечить нормам Женевських конвенцій. Водночас за результатами дослідження Школи громадського здоров'я Єльського університету, реальна кількість депортованих неповнолітніх може сягати приблизно 35 000 осіб, оскільки значна частина переміщень приховується, а доступ міжнародних спостерігачів до відповідних територій обмежується. Така розбіжність між офіційно підтвердженими та оцінковими даними свідчить про системність і масштабність цього злочину, а також про свідомі зусилля Росії приховати сліди примусової депортації дітей [8]. Методи та способи здійснення депортації зберігають примусовий характер і супроводжуються системним порушенням основоположних прав людини. Зокрема, все частіше знаходять місце випадки психологічного та фізичного тиску, застосування погроз, репресивних заходів і примушування, що унеможливорює добровільність волевиявлення осіб та свідчить про насильницький характер переміщення. Одним з ключових елементів цієї політики є так звані «фільтраційні табори», де людей піддають примусовим перевіркам, допитам та ідентифікаційним процедурам. Після депортації вони часто втрачають право на свободу пересування, їхні документи вилучаються, що фактично блокує можливість повернення в

Україну. Зафіксовані випадки роз'єднання сімей, примусового усиновлення дітей, зміни їхнього імені чи громадянства, що прямо суперечить нормам міжнародного гуманітарного та прав людини [1].

Досить очевидними є історичні паралелі з політикою депортації яку нацистська Німеччина застосовувала щодо народів окупованих територій у 1939-1945 роках. Тоді, як і тепер, насильницьке переміщення неповнолітніх супроводжувалося їхньою штучною «інтеграцією» у чужий культурний простір, зміною імен, громадянства та спробами асиміляції з метою позбавлення національної ідентичності. Системність, цілеспрямованість, ідеологічне обґрунтування та приховування місця перебування дітей – простежуються і в сучасних діях російської федерації, що свідчить про повторення вже засуджених міжнародним правом методів підризу національної спільноти через примусове позбавлення дітей їхнього походження. Під час Другої світової війни міжнародне співробітництво стало ключовим інструментом не лише документування злочинів, але й повернення незаконно переміщених дітей до їхніх сімей та держав походження. Уже в 1943-1946 роках гуманітарні та дипломатичні механізми були вперше застосовані як правовий засіб відновлення порушених прав, а не лише як форма допомоги потерпілим. За різними оцінками, нацистським режимом було насильно переміщено та піддано асиміляції близько 180-220 тис. дітей лише з території Польщі, з яких після війни вдалося відшукати та повернути приблизно 20-30 тис. Аналогічні практики застосовувалися щодо дітей з території України, Чехословаччини, Словенії та країн Балтії, однак ефективність повернення безпосередньо залежала від наявності міжнародних механізмів пошуку, перевірки походження та дипломатичного сприяння [9].

Саме в цьому контексті особливе значення набули діяльність Міжнародного Комітету Червоного Хреста (далі – МКЧХ) та спеціально створеної Адміністрації Об'єднаних Націй з питань допомоги та відновлення (далі – ЮНППА, англ. United Nations Relief and Rehabilitation Administration – UNRRA), яка організовувала пошукові місії, створювала спеціальні центри для переміщених дітей, вела картотеки для встановлення їхнього походження, а також координувала юридичні та гуманітарні процедури репатріації. Така діяльність заклала модель поєднання гуманітарного підходу з правовими механізмами, що надалі трансформувалася у сучасні міжнародні процедури повернення дітей, закріплені в Гаазьких конвенціях та практиці ООН. У сучасному міжнародному праві репатріація дітей розглядається як форма репарації у значенні *restitutio in integrum*, тобто повного відновлення первинного правового, сімейного та ідентифікаційного статусу дитини. На відміну від матеріальної компенсації, яку можна замінити грошовими виплатами, повернення дитини не має еквівалента, а тому становить незамінний елемент відновлення порушених прав. Цю логіку ще у 1944 році сформулював Рафаель Лемкін, наголошуючи, що насильницька передача дітей є одним з найнебезпечніших проявів геноциду, оскільки спрямована на «ліквідацію майбутнього народу шляхом розриву спадковості поколінь» [5].

У сучасному міжнародному праві заборона депортації дітей існує як імперативна норма, однак механізм їхнього обов'язкового повернення не кодифікований, що зумовлює залежність репатріації не від судового примусу, а від дипломатичної взаємодії та політичного впливу. Це повертає проблему не лише у гуманітарну чи політичну площину, а у площину спроможності міжнародного права реалізовувати власні імперативи. Як і 80 років тому, важливу роль відіграють міжнародне співробітництво держав, міжурядових організацій та спеціально уповноважених гуманітарних інституцій, оскільки саме координація правових і дипломатичних дій дозволяє не лише зафіксувати факт злочину, але й довести його системний характер.

Сучасні механізми - від спеціальних моніторингових місій та міждержавних запитів до інструментів універсальної юрисдикції, ордерів Міжнародного кримінального суду та процедур Гаазької конференції з міжнародного приватного права - виконують аналогічну функцію, яку після 1945 року здійснювали ЮНРРА, МКЧХ та Нюрнберзький трибунал: встановлення істини, притягнення відповідальних осіб та повернення дітей до їхнього національного і правового середовища. Таким чином, співпраця залишається не лише політичною або гуманітарною категорією, а правовою необхідністю, без якої неможливо забезпечити захист і відновлення порушених прав неповнолітніх. В Україні на національному рівні питання повернення незаконно депортованих та примусово переміщених дітей врегульоване шляхом створення спеціальних інституційних і правових механізмів. У 2023 році в Україні започатковано міжвідомчу систему координації дій, що включає спеціально утворену Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей [4], а також окремий урядовий напрям підтримки сімей, постраждалих внаслідок депортації. Нормативну основу процедур виявлення, репатріації та реінтеграції дітей сформовано постановами Кабінету Міністрів України від 14 травня 2024 року № 551 та від 21 січня 2025 року № 66, якими затверджено порядок встановлення місцезнаходження дітей, механізми взаємодії державних органів, а також алгоритми міжнародної співпраці з партнерськими державами та гуманітарними організаціями [2], [3].

У Національній доповіді України до ООН за 2023 рік репатріація незаконно переміщених дітей вперше визначена не як гуманітарний захід, а як міжнародно-правовий обов'язок держави. Завдяки українським дипломатичним ініціативам це питання було винесено на розгляд інституцій Ради Європи, у результаті чого 27 квітня 2023 року Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) ухвалила резолюцію, якою офіційно визнала депортацію українських дітей Російською Федерацією такою, що має ознаки геноциду та становить порушення міжнародного гуманітарного права [7]. На рівні ООН ця проблема включена до безпекового і правозахисного треку, що дало можливість залучити до процесу держави-посередники. Таке посередництво (зокрема моделі, застосовані Катаром) спирається на механізм *good offices* - нейтрального сприяння третіх сторін, яке забезпечує можливість переговорів між державою-жертвою та державою-агресором за умов відсутності прямого дипломатичного каналу.

Таким чином, можемо розглядати проблему незаконної депортації дітей у подвійному вимірі: вона одночасно є грубим порушенням фундаментальних прав дитини та викликом для всієї системи міжнародного правопорядку. Нюрнберзька доктрина заклала юридичний підхід, за яким насильницьке вилучення дітей із їхнього національного середовища розглядається як форма демографічного знищення та замах на ідентичність групи. Наразі ця доктрина отримує продовження у Гаазьких механізмах, що поєднують міжнародну кримінальну відповідальність та практичні інструменти репатріації. Українська дипломатія довела, що повернення дітей є не гуманітарним жестом, а формою репарації у значенні *restitutio in integrum*, яка завершує триваючий злочин і відновлює тяглість національної спільноти. Ефективність дипломатичних зусиль України підтверджується міжнародним визнанням факту вчинення злочину та створенням багаторівневих механізмів координації в межах ООН, ПАРЄ, ЄС, Міжнародного кримінального суду, ЮНІСЕФ, Міжнародної коаліції за повернення українських дітей та інших інституцій. Водночас наявна практика репатріацій свідчить, що дипломатичні інструменти є результативними лише у поєднанні з санкційним тиском, правовою фіксацією відповідальності та використанням посередницьких механізмів гуманітарних переговорів. Таким чином, повернення кожної дитини виступає не лише актом індивідуального правосуддя, але й елементом відновлення

міжнародного правопорядку та доказом дієздатності міжнародного права як засобу захисту майбутнього нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вилков С. Примусова депортація українців під час російсько-української війни як злочин проти людяності. *Наукові праці МАУП. Юридичні науки*. 2024. № 4(72). С. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2024.4.1>
2. Деякі питання виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України: Постанова КМУ від 21.01.2025 № 66. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2025-%D0%BF> (дата звернення: 25.10.2025).
3. Про затвердження Порядку виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Постанова КМУ від 14.05.2024 № 551. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-2024-%D0%BF> (дата звернення: 25.10.2025).
4. Про Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей : Указ Президента України від 08.08.2022 № 568/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/568/2022#Text> (дата звернення: 25.10.2025).
5. Lemkin R. Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944. 674 p.
6. Judgment of the International Military Tribunal for the Trial of German Major War Criminals. 1 October 1946. The Avalon Project. Yale Law School. URL: <https://avalon.law.yale.edu/imt/judgen.asp> (дата звернення: 25.10.2025).
7. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Resolution 2495 (2023) *Deportations and forcible transfers of Ukrainian children to the Russian Federation*. 27 April 2023. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31776/html> (дата звернення: 25.10.2025).
8. Reuters. Twenty-three children rescued from Russian-occupied Ukraine, senior official says. 11 Oct 2025. URL: <https://www.reuters.com/world/twenty-three-children-rescued-russian-occupied-ukraine-senior-official-says-2025-10-09/> (дата звернення: 25.10.2025).
9. United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA). *Records of the United Nations Relief and Rehabilitation Administration (1943–1948)*. URL: <https://archives.un.org/content/records-united-nations-relief-and-rehabilitation-administration-1943%E2%80%931948> (дата звернення: 25.10.2025)/
10. Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. 12 August 1949. ICRC Official database. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/380> (дата звернення: 25.10.2025).

Ключові слова: депортація, примусове переміщення дітей, геноцид, репатріація дітей, restitutio in integrum, гуманітарна дипломатія, посередництво держав, воєнні злочини, Міжнародний кримінальний суд.

Key words: deportation, forcible transfer of children, genocide, repatriation of children, restitutio in integrum, humanitarian diplomacy, state mediation, war crimes, International Criminal Court.

Науковий керівник: кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Мануїлова К. В.

КАЧУРІНЕР В.Л.

Міжнародно-правова практика звільнення військовополонених.....116

Секція № 5

Міжнародні регіональні механізми захисту прав людини

СТОЙКО О.М.

Рішення ЄСПЛ щодо порушень прав людини у ході російсько-української війни.....120

ПРОЦЕНКО І.М.

Сучасна позиція Ради ООН з прав людини щодо односторонніх примусових заходів (на прикладі доповіді Спеціального доповідача).....122

КУЗЬМА В.Ю.

Компенсаційний механізм захисту жертв російської агресії в рамках Ради Європи: елементи та реалізація.....125

ПЛОТНІКОВА М.В.

Діяльність Ради Європи у створенні компенсаційного механізму відшкодування збитків, завданих збройною агресією РФ.....127

МІЩЕНКО І.В.

До питання перегляду постанов у справах про порушення митних правил у разі встановлення ЄСПЛ порушення міжнародних зобов'язань України.....131

РАЗДОРЖНИЙ Г.Ю.

Міграційна криза в Європейському Союзі : проблеми та перспективи вирішення.....133

Секція № 6

Захист прав найбільш вразливих груп населення

СІНЬОВА Л.М.

Щодо надання одноразової грошової допомоги учням перших класів в 2025 році.....135

МАНУЇЛОВА К.В.

Забезпечення рівності для груп із особливими потребами в умовах надзвичайних ситуацій.....137

TAYLOR A.V.

A few thoughts on the barriers to women's legal empowerment in islamic states.....140

ЖАКУН М.Ю.

Репатріація депортованих дітей у міжнародному праві: від нюрнберзької доктрини до гаазьких механізмів.....142

Секція № 7

Імплементація норм міжнародного права прав людини в національне законодавство України

МІНЧЕНКО Д.А.

Виконання рішень ЄСПЛ як індикатор правової зрілості держави: досвід України.....147